

7. Přeměna centralního rozdělování výrobních prostředků (materiálně-technické zásobování) v normální prodej a koupi těchto prostředků přes velkoobchod.
8. Překonání monopolistické organizace zahraničního obchodu a zavádění přímé zahraničně obchodní činnosti velkých podniků ve vlastní režii souběžně s činností zvláštních zahraničně obchodních organizací.
9. Nové uspořádání bankovní a úvěrové soustavy tak, aby se statní banka soustředila na regulaci stavu oběhiva a úvěrové politiky, zatímco by se specialní banky věnovaly konkrétním úvěrovým úkonům vlastními prostředky a při vlastní odpovědnosti za jejich efektivnost.
10. Demokratizace výběru vedoucích kádrů ve všech státních podnicích, volby ředitelů osazenstvem a nejširší účast pracovníků na rozhodování o výrobě v autonomních pracovních skupinách.
11. Přípuštění a podpora iniciativních rodinných podniků v oblasti služeb, řemesel, opravářství, pohostinství atd. Podpora opravdových družstevních podniků ve všech těchto oborech. K tomu účelu byl v Sovětském svazu vydán zvláštní zákon o individuální pracovní činnosti, který vstoupil v platnost 1. května 1987. V Československu umožnilo tento vývoj teprve „Pražské jaro“ zvláštním vladním usnesením.
12. Podpora kooperace a „joint ventures“ (společných projektů) se zapadními kapitalistickými

firmami při vytváření podmínek, za nichž by byly plně chráněny základní zájmy obou partnerů. V SSSR byl vydán zvláštní zákon o „joint ventures“ 17. března 1987. V Československu vytvořilo teprve „Pražské jaro“ právní předpoklady k tomuto vývoji.

Veškeré tyto cíle a opatření, i mnoho dalšího, najde každý nezaujatý čtenář v oficiálně přijatých návrzích československých reformních politiků a ekonomů v letech 1964 až 1968. Ani jediný návrh nešel dál než dnešní návrh sovětské „perestrojky“. Jaký návrh učiněný v Československu by byl údajně vedl ke kapitalistickému systému -- to by se teprve muselo doložit konkrétními udaji. Jen ideologicky zaujati funkcionáři KSČ, vedeni vyloženým strachem z rehabilitace někdejších československých reformních návrhů i jejich autorů, jsou schopni vykonstruovat diametrální rozpor mezi obojimi návrhy reformem -- jedněmi pry zaměřenými kapitalisticky, druhými socialisticky. Bojují však na ztracene vartě.

Podobně jako jsem již vyzval Vasilu Bilaka (v Listech č. 2/1987) k veřejné diskusi, jsem ochoten k diskusi s Janem Fojtikem v některé neutrální zemi anebo v československé televizi, aby se mohl přede mnou pokusit doložit svá všeobecná tvrzení konkrétními fakty.

St. Gallen, srpen 1987

(Mezititulky I listu.)

JIRÍ SLÁMA

Návrh zákona o podniku dnes a před dvaceti lety

Už tomu bude brzy dvacet let, co byl v Hospodářských novinách zveřejněn návrh zásad pro právní úpravu podniků. Uveden byl materiálem nazvaným „Demokratizace hospodářství a postavení podniků“. Na vypracování tohoto materiálu jsem se podílel s řadou reformních ekonomů. Z některých se ovšem za nějakou dobu stali aktivní normalizátoři, mezi nimi i vedoucí tehdejší pracovní skupiny Jiří Řezníček. Ale to je zase jiná historie, jak říká vizionář ve hře Jára da Cimrmana, a za tu se podle něho musí platit zvlášť. Do podoby návrhu zákona dozrál tento text v lednu 1969 pod názvem „Zákon o socialistických podnicích“. Vydal jej odbor organizace řízení předsednictva vlády 23. ledna 1969 pod č. j. 1471/69 - 18. Rozmnožený text už veřejně publikován nebyl. (*) To byl jenom jeden z mnoha projevů pokusu otočit kolo dějin zpět, pokusu donutit československou společnost zapomenout historickou zkušenost posledních dvaceti let takzvaného socialistického vývoje.

Po téměř dvaceti letech máme před sebou zase návrh zákona o podniku. V čem se tento návrh opírá o poznatky, které tady byly už před dvaceti lety, jak dalece je poplaten onomu znásilnění společenského vědomí známému pod názvem normalizace, a v čem tento text vyjadřuje opravdový pokrok v poznání potřeb hospodářství a jeho řízení? To jsou otázky, které si klade nejenom tato úvaha, ale i odborná a také zainteresovaná laická veřejnost v Československu. Vždyť od dobrého chodu hospodářství závisí život každého občana.

Začneme definicí podniku v roce 1969: „Socialistické podniky jsou právnické osoby založené k vykonávání podnikatelské činnosti s majetkem v socialistickém společenském vlastnictví . . .“. Dále se tu říká: „Stát vytváří hospodářskou politikou podmínky pro činnost podniků a pro jejich sdružování; využívá k tomu zejména národohospodářských plánů, státních rozpočtů a soustavy dalších ekonomických nástrojů, právních předpisů a vlastní účasti na podnikání.“ A formulace z roku 1987? „Podnik je socialistickým výrobcem zboží, který provozuje svoji podnikatelskou činnost na základě státního plánu, zásady hospodaření na vlastní účet (úplný chozrasčot) a socialistické samosprávy“.

Při nejlépsi vůli se dá těžko zjistit nějaký podstatný rozdíl mezi formulacemi z roku 1969 a z roku 1987. Stejně je tomu, když se pro srovnání použije text zveřejněný v Hospodářských novinách v roce 1968. Zdá se dokonce, že termín socialistický výrobce zboží (převzatý ostatně ze sovětského zákona) znamená radikálnější příklon ke koncepci socialistického tržního hospodářství, než tomu bylo v letech 1968 a 1969.

(*) Je otištěn v příloze k tomuto číslu Listů. (Pozn. red.)

Blíže pohled na metody, kterými má státní plán ovlivňovat činnost podniku prozrazuje ovšem kolísání mezi stupněm poznání let 1968-69 a let 1956-1960, kdy byla vypracována a zavedena první československá ekonomická reforma. Stejně jako tenkrát mají být i nyní k řízení podniku použity dlouhodobé normativy. Jak se později prakticky ukázalo, zachovaly tyto normativy starý konflikt mezi centrem a podniky: z boje o plán se stal boj o normativy. Totéž by ovšem nemuselo platit pro normativy „určené zásadně jednotně pro celou podnikovou sféru“, jak se žádá v důvodové zprávě k zákonu z roku 1987. Takové normativy by mohly mít charakter ekonomických pravidel a nemusely by nutně narušovat ekonomickou samostatnost podniků. Nicméně jsou tu přece jenom otevřena zadní dvířka pro restauraci direktivních metod.

Podobně je tomu s těmi jmenovitými úkoly státního plánu, které mají být pro podniky závazné. Jejich existence nesporně bude podlamovat a omezovat ekonomickou samostatnost podniků. V zásadě by měly být přijatelné pouze jako státní zakázky, jak se při jejich charakteristice v důvodové zprávě k zákonu z roku 1987 říká.

Ve všech doposud užívaných otázkách se projevuje v různých podobách základní problém celé ekonomické reformy: jde o to, zda se opravdu počítá s ekonomickou samostatností podniků. Jako základ k řešení tohoto problému byla v roce 1968 vypracována koncepce socialistického podnikového vlastnictví. Návrh zákona z roku 1969 dával tomuto řešení přednost, nechtěl je však prejudikovat. Je možné si představit, že taková formulace naráží dnes na ideologicky motivovaný odpor. V konkrétní poloze odpovídá požadavku samostatnosti podniku povinnost státního orgánu uhradit podniku majetkovou újmu, která vznikne jeho zásahem do činnosti podniku. Tato povinnost je v návrhu z roku 1987 obsažena. V tomto ohledu je návrh z roku 1987 konkrétnější a důslednější než návrh z roku 1969.

Ještě překvapivěji může působit následující zjištění, které přineslo pečlivé srovnání obou dokumentů: Autoři návrhu z roku 1987 čerpali zřejmě v celé řadě bodů z návrhu roku 1969. Prozrazují to například skoro stejné formulace paragrafu o statutu podniku ve starém a novém dokumentu. Totéž se týká paragrafu o právním postavení podniku. Jenom jeden příklad: Ve starém textu se říká doslova, že „podnik má právo na právní ochranu proti každému, kdo neoprávněně zasahuje do jeho práv“. V textu z roku 1987 se říká: „Podnik má právo na ochranu proti neoprávněným zásahům do své hospodářské činnosti“.

Nápadná podobnost je také mezi institucí vnučené správy v návrhu z roku 1969 a institucí přímé správy v návrhu z roku 1987. Podobné jsou nejenom důvody jejího zavedení a její úkoly, nápadná je také doslovná shoda některých formulací obou textů.

Vše, co bylo doposud řečeno ovšem neznamená, že mezi oběma dokumenty neexistují podstatné rozdíly.

Rozhodující rozdíl je v právech a postavení podnikové samosprávy.

Podle návrhu z roku 1969 měla podniková rada, po slyšení odborového orgánu podniku, rozhodovat o jmenování a odvolání ředitele samostatně. Podle návrhu z roku 1987 předkládá návrh na volbu a odvolání ředitele zakladatel podniku, který rovněž potvrzuje výsledky voleb.

Podle nového návrhu může být podnik zrušen jednostranným rozhodnutím zakladatele, to jest státu. Podle dřívějšího návrhu k tomu bylo u tzv. společenského podniku třeba souhlasu podnikové rady.

Také způsob řešení sporů mezi státem a podnikem přiměřeně respektoval právní a ekonomickou samostatnost podniku. V návrhu z roku 1969 stojí doslova: „Práva a povinnosti mezi zakladatelem a podnikem, které vyplývají ze statutu podniku, jsou soudně vymahatelné“. Možnost domáhat se svých práv vůči zakladateli před soudem měl mít podnik podle návrhu z roku 1969 i v dalších otázkách své činnosti.

Celá tato problematika se projevuje koncentrovaně v pojetí nositele podnikatelské funkce. Podle návrhu z roku 1969 je kolektivním podnikatelským orgánem podniku podniková rada. Podle návrhu z roku 1987 se v paragrafu 23 počítá se svérázným rozštěpením podnikatelské odpovědnosti mezi ředitele, zakladatele a podnikovou samosprávu. A to nemluvíme o otevřené a ožehavé otázce zasahování strany do hospodářského řízení.

Při posuzování návrhu zákona o podniku z roku 1987 a při jeho srovnávání s návrhy z období „Pražského jara“ nelze nakonec opomenout také širší ekonomické a politické souvislosti obou návrhů: Ekonomicky vzato je dnes obtížnější dosáhnout obrátu směrem k racionálnímu fungování ekonomiky. Také potřebná změna struktury ekonomiky je dříve bezpochyby obtížnější než před dvaceti lety. Stále ještě přežívající politika a ideologie normalizace ztěžuje hledání odvážných a účinných řešení. Zvláště obtížný bude pokrok ve všech otázkách koncepce centrálního řízení — od zavedení tvorby cen na trhu přes zavedení velkoobchodu výrobními prostředky „podle sovětského vzoru“ až po reorganizaci celé oblasti centrálního řízení, včetně odbourání jeho přežitých a přebytečných článků.

Polovičatost na pokračování

Návrh zákona o státním podniku, předložený 18. června k diskusi, se stane první prověrkou toho, jak *opravdově* je v československých podmínkách aplikována zatím jen deklarativně přijatá gorbáčovská „glasnost“ a jak se zde interpretuje pojem demokratické. Kritériem nebude sám fakt diskuse, ale to, *jaké názory* bude možno veřejně v tisku vyjádřit (z mnoha dřívějších podobných akcí dobře víme, že se zveřej-

ňují jen takové, které neuvádějí v pochybnost závažnější aspekty navrhovaného řešení) a *komu* je dovoleno je vyjádřit (je sice možné, že — jak ujišťoval na sjezdu novinářů J. Fojtik — nebyly sestaveny podrobné seznamy lidí, kteří nemohou publikovat a že formálně neexistuje cenzura, ale praxe je zatím taková, jako by existovalo obojí — dnešní systém vlády na to má jiné spolehlivě fungující mechanismy).

Na rozdíl od schváleného sovětského zákona, který vlastně není jen normou upravující postavení podniku, ale definuje základní znaky *celého mechanismu fungování ekonomiky*, je československý zákon